

УДК 37.015.31:159.943.75

Шкарбан Л.В.°

Київський університет імені Бориса Грінченка, Педагогічний інститут старший викладач кафедри початкової освіти та методик гуманітарних дисциплін

ПРОБЛЕМА ЛІВОРУКОСТІ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

У статті здійснено наукове тлумачення проблеми ліворукості в історії розвитку медичної та психолого-педагогічної науки, розглянуто гіпотези вчених, які пояснюють причини виникнення ліворукості.

Ключові слова: *проблема ліворукості, ліворукість, лівшість, амбідекстр*

В статье осуществлено научное толкование проблемы леворукости в истории развития медицинской и психолого-педагогической науки, рассмотрены гипотезы ученых, объясняющих причины возникновения леворукости.

Ключевые слова: *проблема леворукости, леворукость, левшество, амбидекстр*

This article provides a scientific interpretation problems handedness in the history of medical, psychological and pedagogical science, scientists examined the hypothesis that explain the causes of left-handedness.

Keywords: *the problem of left-handedness, left-handedness, livshist, ambidexter*

Лівші, які могли виділитися в тій чи іншій сфері життєдіяльності, викликали інтерес і зацікавленість навіть у найскладніші для них часи. Кілька десятків історичних особистостей, з-поміж яких були і найвідоміші генії, стали живим свідченням того, що лівша цілком може мати таланти.

П. Бертран

Постановка проблеми. Сучасні тенденції до зростання кількості ліворуких дітей зумовлюють потребу звернути увагу на проблему ліворукості в історії розвитку медичної та психолого-педагогічної науки, оскільки концентрація уваги батьків на тому, що малюк не такий «як усі», приводить багатьох дорослих у зняковилість і неготовність прийняти чинник ліворукості дитини. Така увага зумовлена, в більшості випадків тим, що батьки не володіють інформацією про ліворукість та психофізіологічні особливості розвитку ліворуких дітей, а також тим що протягом всієї еволюції лівшів, які відрізняються від більшості людей індивідуальними особливостями, викликали інтерес і подив оточуючих. З урахуванням важливості та актуальності зазначеної проблеми маємо на **мети** здійснити аналіз поглядів на проблему ліворукості в історії розвитку медичної та психолого-педагогічної науки, проаналізувати гіпотези вчених, які пояснюють причини виникнення ліворукості.

Аналіз досліджень та публікацій. Ґрунтовне вивчення наукових джерел засвідчило, що проблему навчання, виховання і розвитку ліворуких дітей висвітлено вітчизняними і зарубіжними науковцями в різних аспектах, а саме: врахування індивідуально-психологічних особливостей дітей у навчанні – Т.

Ахутіною, Ж. Заводною, Н. Корсаковою, Ю. Мікадзе, В. Москвіною, Н. Пилаєвою, А. Семенович, Е. Симеріцькою та інші; особливості функціональної асиметрії мозку – Н. Брагіною, В. Біанкі, В. Деглін, Г. Дейч, В. Леутін, О. Лурія, Д. Льові, Р. Сперрі, С. Спрінгер, А. Чуприковим та інші; розвиток емоційно-вольової і мотиваційної сфер ліворуких дітей – Н. Батовою, Р. Девідсон, Т. Доброхотовою Д. Кимури, Е. Хомською тощо.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо за необхідне здійснити наукове тлумачення проблеми ліворукості в історії розвитку медичної та психолого-педагогічної науки. На основі вивчення наукових джерел нами встановлено, що проблема ліворукості не є новою. З позиції нейропсихології, фізіології, психології вона розглядається майже сто років. Накопичення наукової інформації з проблеми ліворукості, її осмислення, формування уявлень про цей феномен відбувалося у декілька етапів. Нагромадження наукових знань зумовило визнання факту існування ліворуких дітей, як норму розвитку, необхідність його глибокого наукового аналізу і осмислення. Як зазначають наукові розвідки, ліворукість (тобто перевага людини діяти виключно лівою рукою) відома з найдавніших часів, а знання про те, що люди розрізняються за здатністю користуватися правою або лівою рукою, виникло, очевидно, разом із народженням свідомості. Найдавніші відомості про ліворукість можна знайти в Біблії. Існує велика кількість знарядь із каменю, дерева і кісток, а також наскальних малюнків, які свідчать про ліворукість у наших предків. Питання, чи були серед первісних людей ліворуки, цікавила багатьох учених: істориків, антропологів, біологів, зокрема, Н. Вавілова, П. Под'япольського, Я. Елінека [6].

Проблема існування ліворукості має свою історію і, безумовно, батьки, які займаються вихованням ліворукої дитини, повинні мати уявлення про неї, тому вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на деяких історичних і психофізіологічних аспектах. Так, дослідниця Л. Туріщева зазначає, що багато філософів (Марк Аврелій, Аристотель, Френсіс Бекон) у своїх працях порушували проблему ліворукості, хоча ставлення до неї протягом століть було неоднозначним. Марк Аврелій говорив: «Вправляйся, хоча й не мрієш про успіх. От ліва рука, у решті справ через незвичку неробоча, вузду тримає міцніше за праву – до цього привчена» [7, с.19]. Аристотель висунув ідею про відсутність різниці між правою та лівою руками: «Лівий і правий боки схожі за своїми складовими та ідентичні в усьому, крім того, що лівий бік більш слабкий, ніж правий» [7, с.19]. Френсіс Бекон припускав, що існує зв'язок між праворукістю і розташуванням печінки праворуч, проте пізніше вченими було встановлено, що тотальна транспозиція внутрішніх органів, коли серце розташовується праворуч, печінка зліва і навіть локальна декстрокардія (правосердіє), з якими спочатку намагалися пов'язати прояви ліворукості, є надзвичайно рідкісними явищами, набагато рідкіснішими, ніж сама ліворукість [7].

На основі ґрунтовного вивчення наукових джерел нами встановлено, що початок епохи Середньовіччя став золотим віком для лівшів. Переписувачі й ремісники підписували лівою рукою свої твори, їм дозволяли бути такими, якими їх створила природа і не примушували бути іншими, тобто правшами. Історичні документи XIII – XIV століть засвідчують, що на початку середніх віків люди носили прізвиська, які підкреслювали, що вони лівші. Отже, попри те, що ліворукість у середні віки відкидали, ставилися до неї як до шкідливої звички,

суспільство не прагнуло боротися з ліворукими й лівшами, їх не карали й не утискали, ставлення до них було відносно спокійним, іншими словами, презирство мало умовний, символічний характер [7].

Аналіз історичних джерел засвідчив, що 1530 рік можна назвати символічним, оскільки він завершив період толерантного ставлення до лівшів. З часом склалося правило: якщо Ви людина вихована, то всі дії маєте виконувати правою рукою і, звичайно, писати також. Лівша стає невігласом, і його починають перевчати. Саме з цього часу аксіомою стала думка про те, що лівшу обов'язково треба перевчати. Ми встановили, що одним із перших захисників лівшів нового часу був у 1646 р. учений Т. Браун. У свою працю «Лженаука забобонів, або Дослідження безлічі загальноприйнятих догматів і поширених істин» він увів розділ «Про праву й ліву руки», який присвятив спростуванню забобонів, однак лівшам праці вченого не допомогли. Вже в XIX ст. багато видатних діячів (М. Юго, Ч. Рід) мріяли зробити з лівої руки другу праву руку, а здатність однаково добре володіти і правою, і лівою рукою отримала назву дворукості або амбідекстрії. М. Юго в 1851 р. опублікував працю, присвячену рівноцінному розвитку обох рук. Ч. Рід у 1878 р. у праці «І прийде Людина» розмірковував так: «Нова людина буде амбідекстром; не просто правшею або лівшею, а людиною, яка вирвалася з тієї пташиної клітки, де панують матері, годувальниці й гувернантки з їхніми язичницькими лічилками й дурними упередженнями проти лівої руки; загалом це буде людина, якою її й задумав Господь».

У 1905 р. в Англії було засновано асоціацію «Амбідекстрія, або Дворукість і дворозумність», метою якої було створення нової людини, яка насолоджується повнотою буття й «примиряє» не лише ліву та праву руки, але й ліву і праву півкулі головного мозку, завдяки чому вдвічі збільшує свій фізичний та інтелектуальний потенціал. Психіатр В. Айленд розглядав питання, чи потрібно насильно примушувати лівшу користуватися правою рукою, і дійшов такого висновку: «Дитина-лівша, яку примушують писати правою рукою, перебуває в тому ж становищі, що й правша, яку примушують писати лівою». Амбідекстр сприймався як людина гармонічна і, можливо, умовно й бездоказово дворукість уважалася запорукою здоров'я та успіху.

Період від останньої третини XIX ст. до закінчення Першої світової війни можна вважати найбільш несприятливим для лівшів. Ворожість до ліворукості ніколи не демонструвалася настільки організовано й агресивно. Це був час сенестрофобії – страху лівої руки, коли до лівшів ставилися як до виродків, грішників. Так, Ч. Ломброзо в 1903 році писав: «...Я не стверджую, що всі лівші – злочинці, але... Ліворукість у поєднанні з багатьма іншими факторами може сприяти розвитку найгірших рис у людині». У 1911 році Е. Штієр представив лівшів як вимираючу частину людської популяції. На його думку, риси виродження в лівшів спостерігаються удвічі частіше, ніж у правшів, а досягнень у соціальному житті в ліворуких набагато менше, ніж у праворуких [4]. Ці та інші подібні псевдонаукові теорії, незважаючи на свою бездоказовість й упереджений аналіз, намагалися пов'язати ліворукість і недорозвиненість, розумову неповноцінність. І лише наслідки Першої світової війни, у результаті якої з'явилося багато людей, що втратили на фронті праву руку та змушені були вчитися володіти лівою рукою, змусили громадськість змінити ставлення до ліворукості. Виникла проблема, як допомогти правшам, якщо робочою залишилася тільки ліва рука. І вже в 1919

році в Америці почали поширювати брошуру «Як навчитися писати лівою рукою тим, кому ампутували праву».

Водночас варто зазначити, що лівшів продовжували перевчати користуватися правою рукою, але вже у 20-ті роки ХХ ст. проблема навчання ліворуких дітей набула чималої актуальності. Почали висловлюватися думки про те, що переважання лівої руки є вродженою особливістю, а не набутою, тож намагалися переробити природу лівшів означає наразити його організм на небезпеку «серйозного нервового розладу». Особливий інтерес викликають праці шкільного психолога того часу В. Коварські, яка вважала, що, по-перше, ліворукість – це «не феномен, створений вихованням або наслідуванням, а вроджена природна схильність, постійна й необоротна, яка спостерігається в досить великої частки населення та яку слід поважати» [7, с. 22]; а по-друге, лівша «залишиться лівшею на все своє життя», однак «боротьба за це виснажує сили дитини, змінюючи умови при цьому природного біологічного розвитку та завдаючи організму шкоди» [7, с. 22]. На межі ХІХ та ХХ ст. ворожість суспільства до ліворукості досягла своєї вершини, набув популярності міф про амбідекстрію, і вже у ХХ ст. поступово дедалі активніше обговорювалися переваги лівої руки як руки – розумниці та право кожного лівші вільно користуватися своєю провідною рукою.

У контексті нашого дослідження варто зазначити, що видатний педагог В. Сухомлинський наголошував також на необхідності навчати дітей працювати як правою, так і лівою рукою. Педагог стверджував, що: «джерела здібностей і дарувань дітей – на кінчиках їхніх пальців. Між рукою і мозком – багато зв'язків, які діють двосторонньо: рука розвиває мозок, творячи його мудрість; мозок розвиває руку, роблячи її розумним інструментом творчості, знаряддям і дзеркалом думки. Мій багаторічний досвід переконує, якщо найтонші, найрозумніші трудові рухи стають надбанням не тільки правої, а й лівої руки, кількість цих зв'язків зростає, від рук до мозку йде мудрий досвід, який виражає взаємодію предметів, речей, процесів, станів...» [5, с.134]. І далі зазначав: «Протягом семи років я вчив дітей (з 7 до 14-річноговіку) працювати обома руками. Діти навчалися володіти двома руками... Майстри працювали обома руками ніби бачили незрівнянно більше в тому ж явищі, що його розглядали ті, які вміли працювати тільки правою рукою» [5, с.135]. Але, варто зауважити, що за радянських часів у суспільстві ліворукість не схвалювалась, а насильно викорінювалась перевчанням дітей у дошкільному та молодшому шкільному віці. Ліворуких дітей перевчали писати правою рукою, а це в свою чергу вело до різноманітних нервово-психічних розладів, змін асиметрії півкуль головного мозку, а звідси – складна перебудова пізнавальних процесів і новоутворень. У 80-ті роки ХХ століття проблема психічного здоров'я ліворуких дітей та підлітків стала предметом дослідження українських учених-ентузіастів. Нами встановлено, що у 1980 році було розпочато науково-громадську кампанію на захист ліворуких учнів від перевчання, виступи в засобах масової інформації: пресі, на радіо, телебаченні, звернення в союзні Міністерства охорони здоров'я і освіти.

У 90-х роках ХХ століття в Україні та інших країнах СНД ліворуких дітей перестали перевчати, їх кількість збільшилася в 2,5 – 3 рази. Зокрема, А.Чуприков одним із перших у своїх дослідженнях звернув увагу на серйозне вивчення неврозів, які виникають у ліворуких учнів під час перевчання їх писати

правою рукою [7]. Результати досліджень ученого засвідчують, що чинник перевчання (декстрастрес) за своєю сутністю є високо специфічним психогенним для виникнення неврозів у ліворуких дітей.

На основі ґрунтовного вивчення наукових джерел, було встановлено, що перший документ, який захищав права ліворуких на переважне використання ними під час письма лівої руки, було надруковано ще в 1985 році. Це методичні рекомендації Міністерства охорони здоров'я та Міністерства освіти СРСР, які були розроблені українськими та російськими вченими, у них затверджувалось положення «Про заборону від перевчання ліворуких дітей», яке охороняло їх право на самобутність [7].

На відміну від епохи Середньовіччя, ліворукість стала сьогодні модним явищем – з'явилися чутки, що деякі молоді люди намагаються «перевчатися» з праворукості на ліворукість. У це можна повірити, якщо звернути увагу на широко відомий факт, що ліворуки складають значний відсоток серед визначних особистостей людства. Так, наприклад, серед визначних державних діячів лівшами були Олександр Македонський, Юлій Цезар і Тиберій, Карл Великий і англійська королева Вікторія, Наполеон Бонапарт, Отто фон Бісмарк. Серед американських акторів-зірок список ліворуких очолюють класики Чарлі Чаплін, Грета Гарбо та Мерлін Монро, серед сучасних акторів-зірок кількість ліворуких просто вражаюча: Джим Керрі, Том Круз, Роберт де Ніро, Анжеліна Джолі, Міла Йовович, Ніколь Кідман, Джулія Робертс, Брюс Уїліс, Сільвестр Сталоне, Вупі Голдберг, Демі Мур та інші. Залишили лівші свій слід і в філософії – Аристотель і Фрідріх Ніцше; в літературі – Ганс Крістіан Андерсон, Льюїс Керол, Марк Твен, Герберт Уелс і Франц Кафка; в образотворчому мистецтві і скульптурі – Мікеладжело і Леонардо да Вінчі; в музиці – Паганіні та Бетховен; в науці – Альберт Ейнштейн і Ісаак Ньютон; у бізнесі – Білл Гейтс та Генрі Форд.

На основі аналізу наукових досліджень нами з'ясовано, що існує низка гіпотез щодо причин виникнення ліворукості. Однією із перших теорій виникнення ліворукості є соціальна теорія англійського вченого С. Джексона, яка була оприлюднена у Лондоні 1905 році. Вчений вважав, що ліворукість є результатом звички, на яку впливають соціальні умови середовища [4]. Незважаючи на суперечливість соціальних інтерпретацій, повністю відкинути вплив соціуму було б помилкою, так як низка даних свідчить про те, що умови життя, суспільні традиції і система виховання завдають переважний вибір провідної руки. О. Федоровська вважає, що регуляція лівого-правого в людині відбувається у першому триместрі внутрішньоутробного розвитку [6]. В оптимальних умовах нормальне кровопостачання лівої півкулі призводить до утворення нормативної праворукості. В екстремальному середовищі будь-який екологічний чи психологічний стрес матері створює гіпоксію, пригнічуючи ліву півкулю ембріона, що призводить до домінування правої півкулі й розвитку ліворукості. За цих умов провідним може стати будь-який із парних органів – нога, рука, око, вухо, нирка тощо. Чим більше парних органів стають асиметричними, тим сильніше виражене лівацтво організму в цілому. Повне лівацтво зустрічається досить рідко, а повні правші складають тільки близько 40% від загальної кількості людей. У переважній більшості людей, незалежно від рукості, домінує права півкуля.

У дослідженнях Д. Бішоп зазначається, що під час визначення провідної руки взаємодіють культурні та біологічні фактори [1]. Серед біологічних чинників,

які можуть впливати на індивідуальну перевагу руки, згадується положення дитини при народженні: помічено кореляцію домінуючої руки у дитини з тим, в який бік у неї при народженні була повернута голівка. Інший значущий момент – як мати тримає дитину під час годування. Згадуються й інші чинники, які дають біологічне пояснення праворукості. Д. Бішоп у своїх працях підкреслює суперечливий характер теорій і досліджень у цій галузі [6].

Р. Кайл вважає також, що неабияку роль у перевазі дітьми правої чи лівої руки має спадковість [3]. Як правило, якщо в родині мати і батько правші, то у них народяться праворукі діти. У ліворуких дітей, зазвичай, хтось із батьків або інших родичів теж є ліворуким, проте придбаний досвід має вплив на формування ліворукості. Сучасні індустріальні культури також сприяють праворукості; іноді на перевагу провідної руки мають вплив і культурні цінності.

На основі зазначеного можемо стверджувати, що ліворукість може бути *генетично* зумовленою, тобто передаватися спадково від батьків до дитини, *компенсаторною*, пов'язаною з будь-яким ураженням мозку, найчастіше лівої півкулі та *вимушеною* – спричиненою травмою правої руки.

Висновок. Таким чином, на основі аналізу проблеми ліворукості в історії розвитку науки нами з'ясовано, що ліворукість є індивідуальною особливістю дитини, яка може бути генетично зумовленою, компенсаторною або вимушеною. Завдяки своїм нейропсихологічним особливостям ліворукі люди досить часто досягають значних результатів та успіхів. Тож батькам не варто засмучуватись, якщо їхня дитина – ліворука, варто сприймати її такою, якою вона є, більше уваги звертати на її здоров'я, формувати гармонійно розвиненою, вдосконалювати задатки та здібності і сподіватися, що можливо з часом Ваша дитина стане талановитою і посяде гідне місце у списку знаменитих ліворуких людей.

Список використаних джерел

1. Безруких М.М. Леворукий ребенок в школе и дома / М.М.Безруких. – Екатеринбург: У – Фактория, 2003. – 304 с.
2. Брагина Н.Н., Доброхотова Т.А. Функциональные асимметрии человека. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Медицина, 1988. – 240 с.
3. Кайл Р. Детская психология: Тайны психики ребёнка. / Р. Кайл. – СПб. : Прайм – ЕВРОЗНАК, 2002. – 416 с.
4. Туріщева Л.В. Дитина-лівша. Діагностика, корекція, підготовка до школи / упоряд. Л. В. Туріщева. – Х. : Вид. група «Основа», 2010. – 192 с.
5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – 304 с.
6. Федоровська О. Левши и будущее человечества // Лучшие страницы педагогической прессы. – 2002, – № 1. – С. 96-101.
7. Чуприков А.П., Гнатюк Р.М., Чуприкова М.А. Асиметрія мозку та ліворукість : монографія / А. П.Чуприков, Р.М.Гнатюк, М. А. Чуприкова. – К. : КММ, 2011. – 140с.

Отримано 20.02.2015 р.